

УДК 332.021

М.В. Семикіна, проф., д-р екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗВ'ЯЗКУ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ І НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ

На основі аналізу широкого кола наукових джерел з'ясовано специфічні риси національного трудового менталітету, які сформувалися під впливом історичних, культурних, економічних та інших чинників, зумовлюють особливості формування мотивації праці в Україні. Обґрунтовано, що специфіка національного трудового менталітету неоднозначно впливає на ставлення до праці, результати трудової діяльності і темпи економічного розвитку.

менталітет, мотивація праці, трудова поведінка, ціннісні орієнтації

В наукових публікаціях вітчизняних і зарубіжних економістів, які займалися проблемами праці, тривалий час залишався поза увагою взаємозв'язок мотивації праці і національного трудового менталітету. Така ситуація пояснювалася тим, що питання ролі менталітету в трудовому процесі виключалися з кола об'єктів самостійного дослідження на тій підставі, що, мовляв, не відносяться до компетенції економістів. З позицій сьогодення це не можна визнати правомірним. Взяття до уваги нової парадигми наукового мислення щодо усвідомлення пріоритетної ролі людини серед інших економічних ресурсів суспільного виробництва вимагає поставити дослідження формування та розвитку трудового менталітету у коло значущих проблем сучасної економічної науки про працю та її мотивацію. В мінливих ринкових умовах реалізація будь-якого

управлінського рішення у сфері праці, досягнення цілей організації і особистих цілей працівника, вагомих трудових результатів не може не залежати від національного трудового менталітету людей, який визначально впливає на різноманітні мотиви у сфері праці, ціннісні орієнтації, типи трудової поведінки на ринку праці, а значить – і на кінцеві результати індивідуальної і суспільної праці.

На недооцінку чинника ментальності в процесі спонукання до ефективної праці неодноразово звертали увагу у своїх публікаціях такі вітчизняні вчені-економісти, як Д. Богиня, Г. Дмитренко, В. Куценко, А. Колот, А. Чухно та інші. На їхню думку, у побудові механізму мотивації до праці мають обов'язково враховуватися національні особливості трудового менталітету. У цьому ж переконує звертання до наукової спадщини М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Липинського, Д. Чижевського, М. Туган-Барановського, І. Вернадського та інших українських мислителів.

Справедливо підкреслити, що задовго до того, як з'явилися в мотиваційних теоріях збагачені уявлення про можливості регулювання ефективності праці на основі врахування потреб, український вчений І.В. Вернадський побудував теорію потреб, в якій дав всебічний аналіз національних, індивідуальних, регіональних та інших видів потреб, розкрив їх залежність і об'єктивний характер, довів, що суспільство повинно не протистояти, а сприяти задоволенню потреб [1, 7], при цьому потреби духовного порядку, неречовий (духовний) капітал науковець відносив до вагомих чинників економічного розвитку. Цей нетрадиційний погляд і сьогодні не втратив свого значення, тим більше, що сучасні економісти це питання по інерції часто залишають поза увагою.

Ідеї І.В. Вернадського знайшли свій подальший розвиток у думках іншого видатного українського вченого М.І. Туган-Барановського, який

заперечував одностороннє трактування людських інтересів і мотивацій, надавав великого значення соціальним і психологічним чинникам в економічному розвитку. Він виокремлював п'ять головних груп потреб: фізіологічні потреби у безпосередній підтримці життя й почуття спадковості, статеві потреби, симптоматичні інстинкти і потреби, альтруїстичні потреби, а також потреби духовного порядку, не основані на практичних інтересах. У з'ясуванні сутності потреб вчений застерігав від такого підходу матеріалізму, який обмежується поглядами лише з позицій економічних детермінант, і звертав увагу на аналіз ролі соціально-психологічних мотивів поведінки людини. М. Туган-Барановський, майже один з перших економістів світу, зосередив увагу на тому, що серед мотивів господарчої діяльності особливе місце займає психологічний світ людини, трудові традиції, мораль, патріотизм, національна самосвідомість, характер, духовний склад, тобто те, що зараз прийнято називати менталітетом. Варті уваги ті методологічні положення праць вченого, де він підкреслював виняткове значення національно-патріотичних почуттів і релігії у досягненні успіху господарчої діяльності, стверджуючи, що «мотиви й інтереси негосподарського роду мали особливо великий вплив на розвиток господарства...люди часто віддавали перевагу не корисному» [2, 18].

Отже, за поглядами М.І. Туган-Барановського, менталітет вартий того, щоб віднести його до могутніх важелів економічного розвитку, вагомих сил спонукання до ефективної праці. На жаль, такі неординарні погляди науковця майже не згадувалися його українськими співвітчизниками до останньої чверті ХХ ст. Такий аспект міркувань М.І. Туган-Барановського наводить на думку про необхідність дослідження ролі й місця трудового менталітету у мотивації праці, що поки залишається «білою плямою» у сучасних мотиваційних теоріях.

Зауважимо, що в теорії і господарській практиці України тривалий час національний менталітет не враховувався належним чином, оскільки увага політиків, керівників, науковців в умовах колишнього Радянського Союзу зосереджувалася переважно на комуністичній ідеології, яка проголошувала перевагу суспільних інтересів над індивідуальними, загальнонародних над національними. Трудова діяльність, як слушно підкреслює Б. Попов [3, 9], довго ототожнювалася із сутністю людини, що, як відомо, узгоджувалося з офіційним оспівуванням праці і працівника. Марксова теорія надмірно завищувала значення засобів праці та виробництва, водночас поза межами такої теорії залишався той факт, що люди не тільки працюють у сфері суспільного виробництва, але й живуть певним людським життям, якому притаманні емоційно-психологічні почуття, національна культура, сила трудових традицій, прояв національного характеру, тобто певний менталітет. Лише дедалінізація суспільної свідомості, процеси демократизації дозволили вголос визнати існування менталітету незалежно від соціально-політичного устрою та ідеології.

На ідеї оновлення трудового менталітету українські економісти (на відміну від філософів, політологів, істориків) стали звертати увагу переважно наприкінці 80-х – початку 90-х років, в умовах демократизації суспільного життя та ринкової трансформації економіки. Їх появу у науці про працю зумовили наукові пошуки В. Ядова, А. Здравомислова, В. Ропсіна, Ю. Кокіна, С. Наумової, О. Бугуцького, А. Чухна, В. Ворони, К. Грищенко та інших дослідників.

Аналіз наукових джерел свідчить, що підходи до розкриття сутності менталітету вражають своєю розмаїтістю. Так, за визначенням словника «Современная западная философия» [4, 179], менталітет – це розум, мислення, напрям думок, душевний склад. З іншого боку підходить до

тлумачення цього терміну А. Гуревич, який вважає, що він характеризує «рівень індивідуальної та суспільної свідомості» [5, 454]. В українських літературних джерелах різні автори поняття менталітету трактують ще ширше: під ним розуміють світосприймання, свідомість, інтелект, характер роздумів, духовний світ, мислення нації. Чимало дослідників вважають, що «менталітет є певною інтегральною характеристикою людей, які живуть у конкретній культурі, що дає змогу описати своєрідність бачення цими людьми оточуючого світу і пояснити специфіку їх реагування на нього» [6, 9]. Існує також думка, що український менталітет – це результат відображення специфіки взаємодії українців з природними та геокліматичними умовами існування і співіснування, що склалися історично [7, 65].

На наш погляд, є підстави погодитись, що термін «менталітет» відображає комплексний показник рівня цивілізованості народу [7, 80], його розуму та інтелекту, світосприймання, охоплює різні рівні соціальної дійсності, є складовою характеристик і різних соціальних суб'єктів (соціальних груп) і окремого індивіда.

Виходячи з того, що можна розглядати різновиди менталітету в залежності від його носіїв (менталітет політичний, економічний, культурний, трудовий, релігійний, соціально-побутовий, етнонаціональний тощо), вважаємо за доцільне запропонувати визначення трудового менталітету таким чином: це соціально-економічна категорія, яка узагальнено відображає рівень національної трудової свідомості суспільства, соціальних груп та верств населення, окремих індивідів, сприйняття сенсу трудової діяльності, ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, які зумовлюють спонукальні мотиви певної трудової поведінки.

Міркування стосовно ролі трудового менталітету у забезпеченні ефективності мотивації, отже, у досягненні певних результатів праці,

соціально-економічних зрушень у розвитку суспільства, обумовлюють необхідність уважного підходу до особливостей національного менталітету, аналізу причин їх формування.

Урахування історично обумовлених окремих особливостей українського трудового менталітету дозволяє простежити існування зв'язку певних рис трудової свідомості з причинами уповільнення ринкових перетворень в економіці України. При цьому вважаємо за доцільне дотримуватися підходу В. Храмової та В. Огірчука, які наголошують, що при вивченні української менталітету не слід обмежитися панегіриком на честь українця [8, 4], а заради справедливості необхідно визнавати та критично аналізувати риси, які досить часто відігравали вкрай негативну роль в соціальній та економічній історії українського народу. Оминати цей факт ніяк не можна, проте зауважимо, що шкідливими та некоректними є спроби обмежити появу негативних рис трудового менталітету лише рамками радянського періоду або розширенням таких рамок лише до певних історичних часів.

За свідченням відомого українського вченого І. Крип'якевича, для предків українців були характерні такі риси, як «первісна енергія і сила», «стихійна життєрадісність», «тверезий підхід до життя», «уміння загосподарювати здобуті простори». Українська індивідуальність розвивалася і виявляла себе впродовж тисячоліття. «Чужоземні подорожники, що бували на Україні в перших десятиріччях ХІХ ст., відзначали як особливі прикмети українців в господарському житті енергію і підприємливість...» [9, 295]. Здавна нашими предками цінувалася працелюбність, що виражалося не лише в сумлінній праці від зорі до зорі, а й у святкових обрядах, традиціях, які поетизують працю, тобто незаперечним є той факт, що праця вважалася вагомою цінністю у житті людини.

Серед описів багатьох рис менталітету українців, наведених у дослідженнях вітчизняних етнопсихологів, «наскрізними» особливостями В. Павленко і С. Таглін зокрема вважають: розвинене особистісне начало, що виявляється у почутті власної гідності, незалежності та індивідуалізмі; наголос на внутрішньому (духовному) аспекті життя, а не на зовнішньому (матеріальному); терпимість, толерантність та ін. [7, 64]. На думку деяких інших дослідників, основною ознакою української духовності, яка позначається на трудових прагненнях в процесі життєдіяльності, є інтровертивність, що передбачає орієнтацію на внутрішні тенденції та традиції, потреби, можливості, інтереси. Такі особливості менталітету наближують українців до рис ментальності народів Кореї, Японії, В'єтнаму, Індії. Для інтровертивних суспільств характерними рисами є терплячість, миролюбність, упертість, стриманість, терпеливість, наполегливість [7, 64].

Торкаючись історико-психологічних особливостей становлення українського менталітету, справедливо підкреслює В. Огірчук [10, 181], слід урахувати розташування України між Сходом і Заходом, багатовіковий період бездержавності та розчленованості народу. Українські трудові традиції склалися не стільки як чистий відголосок української культури, а як конгломерат культур різних народностей протягом тисячоліть. В силу того, що тривалий період Україна не мала територіальної єдності, а в різні історичні часи українські землі входили до складу Російської та Австро-Угорської держав, Польщі, окремі регіони України, як наслідок, одержали особливі економічні орієнтації, своєрідні риси господарського розвитку. Це відповідно породжувало своєрідність потреб і мотивів трудової діяльності, що віддзеркалювалося у трудовій свідомості і у формах трудової поведінки. У зв'язку з цим, уявляється доцільним міркування А. Здравомислова про те, що потреби існують також

у вигляді звичок стосовно обставин, що склалися, у вигляді поваги до традицій, які можуть стати вагомим стимулом до діяльності [11, 35].

Відмінності у трудових традиціях, які обумовлені результатом дії різного поєднання географічних, історичних, політичних, економічних, соціокультурних та інших умов, у тому числі різним рівнем урбанізації, пояснюють розбіжності трудового менталітету населення в окремих регіонах України, природу виникнення позитивних і негативних рис трудової свідомості. Так, В. Потульницький робить висновок про суттєві відмінності у менталітеті населення між Правобережною та Лівобережною Україною, між Херсонщиною та Катеринославщиною, іншими регіонами, не кажучи вже про суттєві відмінності Галичини. Пояснює це тим, що Лівобережна Україна увійшла до складу Російської імперії у 1654 р., Правобережна – у 1794, а Галичина до СРСР – лише у 1939 р., що звичайно причинило формування іншої ментальності. Наприклад, на трудову свідомість галичан не могли не вплинути західноєвропейська культура, насамперед, австро-німецька та польська, католицька церква. Водночас, наддніпрянці, простежує В. Потульницький, близькі до східноєвропейської культури та свідомості, «вони хоча й відрізняються від росіян, проте з останніми їх єднає дуже багато: спільність історичної долі, війни, трагедії і перемоги, релігія і культура, оскільки 10 – 12 і 7 – 8 поколінь українців відповідно на Лівобережній та Правобережній Україні формувалися разом із росіянами і у складі Російської держави» [12, 140].

У зв'язку з окресленим, деякі дослідники (наприклад, С. Рудницький) стверджують, що для населення Галичини більш характерні такі трудові риси як індивідуалізм, працелюбство, слухняність, вміння господарювати, економити і розподіляти результати своєї праці. Водночас, населення Центральної, Південної та Східної України, яке за історичних умов віддавало перевагу соціальному визволенню над

національним, у більшій мірі характеризується такими рисами, як колективізм, анархізм, віра у доброго та мудрого господаря і дещо в меншій мірі – висловленням національних та патріотичних почуттів, звичкою до інтенсивної, наполегливої праці.

Одним з логічних наслідків козацько-селянської основи українського народу стали риси правового нігілізму, необов'язковості, меншовартості, прагнення до індивідуальної свободи, що межує з анархією, соціальна пасивність, котрі і сьогодні залишаються ознаками українського менталітету. Як зазначав В. Липинський, українському народові притаманна перевага емоційності над волею та інтелігентністю, де з надмірної чуттєвості випливає мінливість симпатій, орієнтацій та ідей, легка запальність і швидке остигання, нахил до романтизму, брак витривалості і послідовної праці, оскільки увага розпорошується весь час під впливом нових емоційних подразників [13]. На це, зокрема, звертав увагу і Д. Чижевський. Він зазначав, що слов'яни взагалі, й українці зокрема, схильні до безмежного захоплення, піднесення, однак після першої невдачі зневірюються у можливості остаточного успіху і так само швидко переходять до стану повної розпуки і цілковитого знеохочення до подальшої праці. У своїй спробі охарактеризувати українську свідомість вчений вказував, що така риса є результатом чуттєвого, а не раціонального мислення українця, що перешкоджає утриманню внутрішнього ладу, стабільності, гальмує процес мислення та результативної діяльності [12, 148].

Наслідком багаторічного російського експансіонізму, кріпацтва, коли українцям було небезпечно виявляти свої національні почуття, стало утвердження інтровертних якостей, поширення невіри у можливість своєю продуктивною працею змінити свій добробут. З такими історичними особливостями трудового менталітету фахівці пов'язують значно меншу, ніж у Західній Україні, масову соціально-політичну та трудову активність

населення на території Центральної, Південної та Східної України. Такі відмінності відобразилися на рівнях трудової мотивації сучасних працівників в окреслених регіонах, різних темпах ринкових реформ, зокрема приватизаційних процесів, за результатами досліджень економістів та соціологів [14, 52 – 67].

Отже, як свідчить аналіз літературних джерел, специфічні особливості національного трудового менталітету формувалися під впливом довготривалої дії комплексу географічних, історичних, економічних, політичних, релігійних, культурних та інших чинників, і це об'єктивно має знаходити свій відбиток на мотивованості населення у сфері праці, не може не впливати на результативність процесу мотивації праці і навіть на хід ринкових реформ.

Історична несвобода протягом віків, тривале панування автократичних режимів привчило населення України приймати авторитарні методи правління як цілком природне, нормальне явище. Водночас, саме з історичними та соціокультурними чинниками пов'язане поширення патерналістських орієнтацій у сфері праці. Багатовікова історія кріпацтва сформувала масову звичку до підкорення, віру в доброго хазяїна (царя, керівника), що певним чином знайшло відбиток на трудовому менталітеті. Жорсткі порядки примусу, економічної і фізичної залежності не сприяли формуванню духу незалежності від пана, прояву активних прагнень до захисту та відстоювання власних економічних інтересів, відчуття гідності у праці.

За часи планової централізованої економіки відбулося зміцнення патерналістських орієнтацій у сфері праці: адміністративно-командна форма роботи з кадрами вимагала пріоритету державних інтересів, особистість була не метою, а засобом для вирішення загальнодержавних та партійних завдань, турбота про особисті інтереси людини була переважно декларативною. Водночас у радянські часи патерналізм на підприємствах

мав своєрідні особливості, а саме – характеризувався «не лише залежністю працівника від керівництва підприємства, але й навпаки, залежністю керівника ... від працівника» [15, 369]. Цей феномен пояснювався тим, що попит на робочу силу перевищував її пропозицію в умовах екстенсивного розвитку економіки, крім того, досвідчений та висококваліфікований працівник, знаючи собі ціну, завжди міг, погрожуючи керівництву звільненням за власним бажанням, досягти розв'язання багатьох проблемних питань. В разі тиску з боку керівника (загрози звільнення) він мав змогу звернутися до громадських організацій (партійні, профспілкові організації, комісії по трудовим конфліктам, комісії по контролю за діяльністю адміністрації тощо).

Недоліки матеріального стимулювання (передусім, зрівнялівка в оплаті праці), недооцінка ролі працівника у виробництві за радянських часів не могли також не відобразитися на трудовій свідомості: виникала трудова апатія, поширювалося відношення до праці за принципом «робота не вовк, в ліс не втече», у багатьох працівників формується зрівняльна трудова психологія, формальне ставлення до отримання освіти, соціальна заздрість, руйнується вікова традиція ставлення до праці як до цінності.

Слід констатувати, що і сьогодні, в умовах формування конкурентного середовища в Україні, практика управління трудовими колективами поки не позбавилася таких недоліків, вона містить численні приклади недооцінки людської гідності, людських потреб та інтересів. На жаль, така згубна для трудового менталітету адміністративно-командна форма роботи з кадрами в її найгірших традиціях і в наші дні сліпо копіюється не тільки в діяльності державних підприємств, але й у новостворених ринкових структурах, що помітно знижує інтерес працівників до трудових досягнень, прояву ініціативи та творчості, розвитку конкурентоспроможності.

На принципові відмінності трудового менталітету українських працівників від «середнього» працівника в економічно розвинених країнах все більше звертають увагу вчені-економісти. Зокрема, Г. Дмитренко зауважує, що «відсутність поваги» до дотримання технологічних правил і стандартів, неповага до збереження робочого часу, загальна безвідповідальність та інертність, які «виховані» зрівнялівкою та ін., а також зміцнене в свідомості (особливо молоді) правило, що «золоту рибку» з річки можна дістати не працюючи, – всі характерні риси цього менталітету притаманні нашому типовому (середньому) працівнику, чим він докорінно відрізняється від середнього «білого чи синього комірчика Заходу і Японії. Можна додати сюди і безумовну слабкість нашого технократичного корпусу управлінців, практично непідготовлених до управління виробництвом за допомогою людей і для людей ...» [16, 14 – 16].

Істотною перепорою у розвитку ринкової економіки в Україні залишається відсутність у значної частини населення України розвиненого економічного мислення, тобто здатності робити свідомий оптимальний вибір, виходячи з наявних обмежених ресурсів та можливостей. Тривалий час економічне мислення притуплялося міфами про пріоритет державних інтересів над особистими інтересами людини, про безпомилковість поглядів і рішень колективу, про шляхи «безболісної» трансформації економіки, некорисливість та безсумнівну справедливість властей і лідерів політичних рухів і т. ін.

Результати соціологічних досліджень автора, звертання до результатів моніторингу Інституту соціології НАН України доводять, що на адаптацію до умов конкурентного середовища гальмують такі історично обумовлені особливості національної свідомості як поширене розуміння соціальної справедливості як рівності у доходах (такої думки дотримується кожен четвертий), готовність жити не багато, але з гарантованим рівнем життя (третина опитаних); негативне ставлення до розвитку приватного

сектору економіки (третина опитаних); переконаність в тому, що захист населення від економічних труднощів – обов'язок держави, а не кожного особисто (кожний другий опитаний) та ін.

Не менші проблеми для досягнення ефективності мотивації праці створює така негативна риса, як соціальна заздрість. Вона є наслідком тривалої зрівнялівки в оплаті праці і на побутовому рівні часто проявляє себе у несприйманні чужого матеріального добробуту, нестримному бажанні знати подробиці про доходи колег, сусідів, керівництва, неготовність миритися з тим, що хтось поруч має більше й живе краще, твердій впевненості, що всі заможні люди обов'язково злодії й шахраї. Така «кухонна філософія» нерідко розповсюджується і на державний рівень управління. Внаслідок таких рис менталітету з'являються законодавчі акти, які обмежують можливість одержання великого прибутку, стримують приватну ініціативу, ставлять приватного власника в неоднакові умови з колективними або державними господарями виробництва. Природа окреслених рис менталітету зумовлена вкоріненням у людській свідомості уявленням про існування рівності усіх від народження. Звідси і вимоги до абсолютної соціальної справедливості, деформоване розуміння соціального захисту. У зв'язку з цим, варто пам'ятати застереження С. Злупка відносно того, що Україні з економічної кризової ями не вибратися, якщо переважатимуть соціальні орієнтири бездіяльності: «сучасні акценти на соціальний захист є фальшивими вже тому, що вони потішають громадянство перспективою при низькій ефективності виробництва, продуктивності праці і т.д., ніби забуваючи про те, що праця є єдиним джерелом багатства» [17, 39].

З урахуванням історичного минулого, було б помилкою вважати, що деформація трудових мотивів розпочалася саме з переходом України до ринку. Багато рис українського менталітету (терпимість, комплекси меншовартості, довірливість та нездатність до сталих і послідовних

індивідуальних трудових зусиль) набули гіпертрофованих контурів під впливом трагічних історичних обставин, коли навіть самі слова «український», «національний» могли привести людину до стресу. На наш погляд, не варто сподіватись на швидку трансформацію рис національного трудового менталітету населення навіть в умовах налагодженого ринкового механізму. Не менш проблематично найближчим часом очікувати однозначно позитивний вплив трудового менталітету на ефективність соціально-економічної мотивації праці.

Міркування стовно методологічних аспектів взаємозв'язку мотивації праці й особливостей трудового менталітету дають підстави прогнозувати, що якісні зміни українського трудового менталітету вимагатимуть в Україні більш тривалого часу, ніж ринкова трансформація економіки. Цілком зрозуміло, що кожне нове покоління навіть в умовах нового економічного середовища, нової ролі соціальних та політичних інститутів так чи інакше буде порівнювати певним чином нові потреби у сфері праці із потребами і звичками старших поколінь, тобто і деякі негативні риси трудового менталітету об'єктивно відтворюватимуться через неозначено тривалий час і матимуть відбиток на мотивації праці і результатах трудової діяльності.

Отже, в теорії і практиці управління трудовою діяльністю уявляється неприпустимим недооцінювання зв'язку мотивації праці і національного трудового менталітету. Методи мотивації праці мають враховувати позитивні і негативні риси національного трудового менталітету, тому сліпе копіювання зарубіжних мотиваційних систем може не дати очікуваного ефекту. Перспективи подальших досліджень мають бути пов'язані із вивченням можливостей прискорення адаптації трудового менталітету населення до умов конкурентного середовища та обґрунтуванням систем мотивації праці, які є адекватними етапу розвитку суспільної свідомості та умов господарювання.

Джерела та література

1. Вернадский И. В. Очерк теории потребностей. Соч. И. В. Вернадского. – СПб.: Тип. К. Метцига, 1857. – 81 с.
2. Туган-Барановский М. И. Психологические факторы общественного развития // Мир божий. – 1904. – С. 15 – 28.
3. Попов Б. В. Суб'єкти соціального життя і діяльності: етноси, нації, класи / Феномен нації: основи життєдіяльності // За ред. Б. В. Попова. – К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. – С. 9 – 31.
4. Современная западная философия. Словарь / Редкол. В. А. Лекторский и др.; сост.: Малахов В. С., Филатов В. П. – М.: Политиздат, 1991. – 414 с.
5. Гуревич А. Ментальность // 50/50: Опыт словаря нового мышления / Под общ. ред. М. Ферро и Ю. Афанасьева. – М.: Прогресс, 1989. – 554 с.
6. Киричук О.В. Ментальність: сутність, функції, генеза // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості: Тези доп. та матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К: Луцьк, 1994. – С. 9.
7. Україна на зламі тисячоліть: історичний експурс, проблеми, тенденції та перспективи: Г. В. Щокін, М. В. Попович, М. С. Кармазіна та ін.; За заг. ред. Г. В. Щокіна, М. Ф. Головатого. – К.: МАУП, 2000. – 384 с.
8. Храмова В. Вступ // Шлемкевич М. Загублена українська душа. – К., 1992. – С. 3 – 5.
9. Крип'якевич І. П. Історія України / Відп. редактори Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. – Львів: Світ, 1990. – 520 с.
10. Огірчук В. Традиції та інновації у формуванні українського менталітету / Феномен нації: основи життєдіяльності / За ред. Б.В. Попова. – К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. – С. 178 – 196.

11. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности. – М.: Политиздат, 1986. – 223 с.
12. Потульницький В. А. Теорія української політології: Курс лекцій – К.: Либідь, 1993. – 192 с.
13. Липинський В. К. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму: Твори. – К.: Філадельфія: Смолоскип, 2003. – Т. 6, кн. 1. – 471 с.
14. Мотивація праці в ринковій економіці: проблеми теорії і практики / Д. П. Богиня, Л. І. Долгова, Г. Т. Куліков, Л. С. Лисогор, В. О. Мандибура, О. Д. Матієшина, М. В. Семикіна, В. М. Шамота. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1997. – 182 с.
15. Экономические субъекты постсоветской России (институциональный анализ) / Под ред. Р. М. Нуреева – М.: Московский общественный научный фонд, 2001. – 804 с.
16. Дмитренко Г., Кир'ян Т., Махненко М. Реформування заробітної плати: практика і стратегія // Україна: аспекти праці. – 1995.– № 1 – 2. – С. 14 – 16.
17. Злупко С. М. Вплив ринкових відносин на зміни в системі зайнятості населення Карпатського регіону // Карпати – Український міст в Європу: проблеми і перспективи. Тези доповідей на міжнародн. наук.-практ. конф. – Львів. – 1993. – С. 36 – 41.
18. Ментальний чинник у сфері праці: проблеми теорії та практики / Д. П. Богиня, М. В. Семикіна; Передмова І. Ф. Курас. – К.: «Шторм», 2003. – 382 с.
19. Семикіна М. В. Мотивація конкурентоспроможної праці: теорія і практика регулювання. Монографія. – Кіровоград: ПіК, 2003. – 426 с.

М. Семикина

Историко-экономические аспекты связи мотивации труда и национального трудового менталитета

На основе анализа широкого круга научных источников выяснены специфические черты национального трудового менталитета, которые сформировались под воздействием исторических, культурных, экономических и других факторов, определяют особенности формирования мотивации труда в Украине. Обоснованно, что специфика национального трудового менталитета неоднозначно влияет на отношение к труду, результаты трудовой деятельности и темпы экономического развития.

менталитет, мотивация труда, трудовое поведение, ценностные ориентации

M. Semikina

Historical and economic aspects of communication motivation and national labour mentality

On the basis of analysis of wide circle of scientific sources the specific lines of national labour mentality, that was formed under act of historical, cultural, economic and other factors, are found out, predetermine the features of forming of motivation of labour in Ukraine. Reasonably, that the specific of national labour mentality ambiguously influences on attitude toward labour, results of labour activity and rates of economic development.

mentality, motivation of labour, labour behavior, valued orientations